

Välkommen till Sveriges sydligaste fjällområde

Från höjderna vid Siljan och ända bort mot Orsasjön går det utan problem att en klar vinterdag se något som vid en första anblick liknar en hägring. Ett långsträckt vitt landskap reser sig på tio mils avstånd i den väldiga gröna tajgan — Transtrandsfjällen, eller Sälen som idag är ett mer etablerat begrepp. Redan på 1700-talet kunde dalaresenärer berättat att de från fjällkammen kunde se kopparröken från Falun stiga mot skyn.

Det är på detta sätt Transtrandsfjällen vanligen beskrivs. På avstånd och med utsikter. Närmar vi oss fjällen märker vi snabbt att det inte är någon sammanhängande plåt som dess nordliga granne Fulufjället. Nej, här ligger i stället en ansamling av olika mindre fjäll, vilka avskiljs genom ofta djupa dalgångar med storskogar och bäckar som har både forsar och vattenfall.

Producerad av Länsstyrelsen Dalarna. Tel 023-81000. www.lansstyrelsen.se/dalarna
Projektledare: Anders Ståhl
Text: Bengt Oldhammer.
Foto: Pär Johansson. Rolf Lundqvist; ristning och lada.
Illustrationer: Jonas Lundin
Layout: Ingegerd Kaptens Grafisk Form & Service, Anders Ståhl

Följ med på färden

För att närmare bekanta oss med Transtrandsfjällens natur behövs en skarp blick och kunnig ciceron. Någon som har uppsikt över minsta vrå i sitt rike och vet var det strövar björn, varg, lo och numera även järv. Vår ledsagare i fjäll- och skogslandet blir därför den majestätiska kungsörnen, vars flykt i lufrummet kommer förbi fyra av områdets finaste naturreservat.

Järvspar

Upe i en knotig och vriden 300-årig tall vid Skarsås fjällens urskog sitter kungsörnen och väntar på oss. Den är över 30 år gammal (i fångenskap har äldrar på 60 år konstaterats) och helt mörkfärgad i fjäderdräkten, undantaget huvudet och halsen som glänser magiskt likt guld. Det är inte för inte den kallas ”golden eagle” på engelska.

Örnen vill visa oss skogen i en sänka mellan Skarsås fjället och Mellanfjället. Han kallar platsen ”asarnas väg” och den har 50 meters bredd. Någon har gått där med en väldig lie och mejat ner skogen. Precis som det 1997 inträffade ett skyfall vid Fulufjället, utspelade sig här 1973 ett dånande skydrag av unikt slag. I båda fallen var det så varmt att luften dallrade över tallskogar och hyggen ända bort mot Särna och Idre. En kallfront från väster krockade med värmen. Skyfallet resulterade i en halv årsnederbörd på en natt (Sverigerekord), och skydraget vräkte ner all skog längs en kilometer. Skydrag är samma sak som tromb. Inte de här småtrombarna som bildas när marken värms upp och får sand och löv att virvla runt på gatan, eller i värsta fall knäcker ett träd. Nej, här handlar det om stortromben, en släkting till tornadon, som uppstår vid åskmoln och levererar orkanstyrka. Folk trodde förr att det satt en trollkunnig häxa i molnsabelns virvel.

Men nu vill kungsörnen vidare. På sitt breda vingspann seglar den söderut över dalgången där Fulan och Görälven rinner samman till Västerdalälven vid Fulunäs.

Norra Transtrandsfjällens naturreservat

Nu är det hög tid att bege sig upp mot Sälenfjällen. Vår örn tar höjd med hjälp av termiken. Från kanten av ett cumulusmoln blickar han sedan ner över de delar av fjällen som är hårt exploaterade av skidliftar, vägar, stugbyar och skogsbruk. Synen är inte vacker, men pass på, han faller ihop vingarna och dyker rakt ner mot ett stycke vildmarksrike på dryga kvadrattmilen. På den snabba färden ser vi att det är gott om tydliga ”ränder” i fjället, så kallade skvalrännor, vilka härstammar från inte mindre än fyra olika istidsavsmältningar.

Plötsligt är vi med örnen i en annan värld – norra Transtrandsfjällens naturreservat med Stornärfjället och Öjskogsfjället. Längs bäckar, dalgångar och slutningar står frodiga gamla granskogar med inslag av högorter och ängar. Tortan äts gärna av både älg och björn liksom fjällkvannen, en ryktbar medicinalväxt som munkarna förde till Sjeuropa och som redan på 800-talet odlades i kvannegårdar. Den nordiska stormhatten som när två meters höjd och kan ha blad stora som dasslock är däremot giftig. Där växer även den väldoftande flädervänderoten, nordlundarv, kransrams, ögonpyrola, gullpudra, hönsbär och meterhöga gräs som hässlebrodd, skogssvingel och storgröe. Rikedomen synes märklig då såväl Transtrandsfjällen som Fulufjället ligger i ett 900 miljoner år gammalt och magert sandstensområde. Som tur är finns inslag av näringsrika diabaser i moränen, liksom kanske även sandsten med visst kalkinslag. I kombination med rinnande vatten resulterar det i rena örtparadisen. Öjskogsfjället står i en klass för sig med hässlelocka och myskmadra.

Lappljung

Det finns flera fåbodar i reservatet och i Transtrandsfjällen med omland som helhet närmare 30 stycken. K-E Forsslund rapporterade för snart hundra år sedan att ”i den mörka fjällsmurn ljusna gläntorna, det är täkterna kring alla sätrar som klättrat upp till fjällfoten, somliga högre än veäläsa” (trädränsen, ordet betyder vedlösa).

Spår efter fåbodar, slätterrängar, hässjestörar, kavelbroar, hölador och sten- och trädristningar går fortfarande att beskåda och beundra. Mest känd är trädristningen söder om Tandådalen med texten ”HÖR HERREN WARE MED MIG PÅ VÄGEN I ÅR 1804”.

Foto: Rolf Lundqvist

Naturskogarna hyser rikligt med gamla träd som kan ha äldrar på både 400 och 500 år. När det gäller tall kan de döda torrträden stå ytterligare några hundra år, medan granen trillar omkull mycket tidigare.

Mängden döda träd som ligger och står är grunden till att skogarna innehåller många sällsynta och hotade svampar, lavar och insekter. Här trivs även fåglar som tallbit, tretåig hackspett och hökuggla. Vid Syndalskläppens nordostsluttning inträffade på 1950-talet ett snöskred som fällde all skog på ett tio hektar stort område.

Pärluggla

Hundfjällets naturreservat

Snöskred, stormar, insektsangrepp, vattenerosion och snöbrott som knäcker trädens toppar är bara några av de ingredienser som är nödvändiga för naturskogens atrikedom. Den viktigaste och mest omdanande kraften i gångna tider var elden. Kungsörnen som ledsagat oss vill avsluta resan nere vid Hundfjället för att förklara detta grundligt. Här sveper örnen först över Skogfjället, och lika klurigt som vanligt berättar han att fjällen ibland är skog!?

Högt uppe på Hundfjället, 700 meter över havet, finns en stubbe med spår efter fyra bränder. Flera platser har brunnit oftare än så, två eller tre gånger varje århundrade. I östra delen av Transtrandsfjällen avtar antalet bränder för att i granskogarna på sjäna håll komma nära noll, något högst ovanligt för nordvästra Dalarna. Det är bränderna som är en av orsakerna till att Transtrandsmassivet består av ett dussin kalfjällsplatåer av lågalpin karaktär.

Varglav

Idag är det inte längre så kallt. Den som rört sig i området lägger snabbt märke till att träd och buskar följer med upp på de högsta partierna. Undantagen utgörs av Stornärfjället och Granfjället, den senare med områdets högsta topp på 949 meter över havet.

Noggranna undersökningar vid Fulufjället, några mil norr om Sälen, visar att mellan åren 1915 och 2004 steg trädgränsen mer än 100 meter. Eftersom växthuseffekten accelererat efter 1987 är det här i Sveriges sydligaste fjällområde effekterna bäst kan avläsas. Om 50 år är det högst sannolikt att fjällen, så som vi definierar dem, är försvunna och ersatta med glesa skogar. Såvida inte det framtida varma klimatet ökar skogsbränderna...

I Hundfjällets sydvästsluttning finns en blockig och besvärlig terräng med grubbor, ett lokalt namn på småraviner. De gamla och ännu levande tallarna har synliga ärr efter bränder, s.k. brandljud eller lryror. En av dem har överlevt fyra bränder.

Här finns partier som är nära urskog, något som är sällsynt eftersom hela fjällområdet är genomhugget. Först kom dimensionshuggingarna, där de grövsta träden plockades bort, sedan bländningsskogsbruk som öppnade små luckor i skogen.

I Hundfjällets ärrade och ibland sotiga torrakor häckar pärluggla och rödstjärt. Hackspettarna trummar sina virvlar och i de gamla tallarna betar tjädern barr.

Tack för din uppmärksamhet! Var rädd om naturen!

I Norra Transtrandsfjällets naturreservat är det inte tillåtet att:

- Göra åverkan på mark eller geologiska naturföremål.
- Skada växande eller död vegetation.
- Köra i terräng med motordrivet fordon förutom skoter på avsedd skoterled.
- Cykla i terrängen.
- Framföra och landa med luftfartyg.
- Utan tillstånd rida.
- Utan tillstånd genomföra och bedriva tävlingar, lägerverksamhet och andra större återkommande organiserade arrangemang.

I Skarsås fjällets naturreservat är det inte tillåtet att:

- Göra åverkan på mark eller geologiska naturföremål.
- Skada växande eller död vegetation.
- Köra i terräng med motordrivet fordon förutom skoter på avsedd skoterled.
- Klättra i boträd eller medvetet uppehålla sig närmare rovfågelbo, lya eller gryt än 100 meter.

I Hundfjällets naturreservat är det inte tillåtet att:

- Göra åverkan på mark eller geologiska naturföremål.
- Skada växande eller död vegetation.
- Cykla i terrängen.
- Klättra i boträd eller medvetet uppehålla sig närmare rovfågelbo, lya eller gryt än 100 meter.
- Göra upp eld annat än på anvisad plats.

I Hälla naturreservat är det inte tillåtet att:

- Göra åverkan på mark eller geologiska naturföremål.
- Skada växande eller död vegetation.
- Köra i terräng med motordrivet fordon förutom skoter på avsedd skoterled.
- Fånga och insamla djur förutom fiskar.

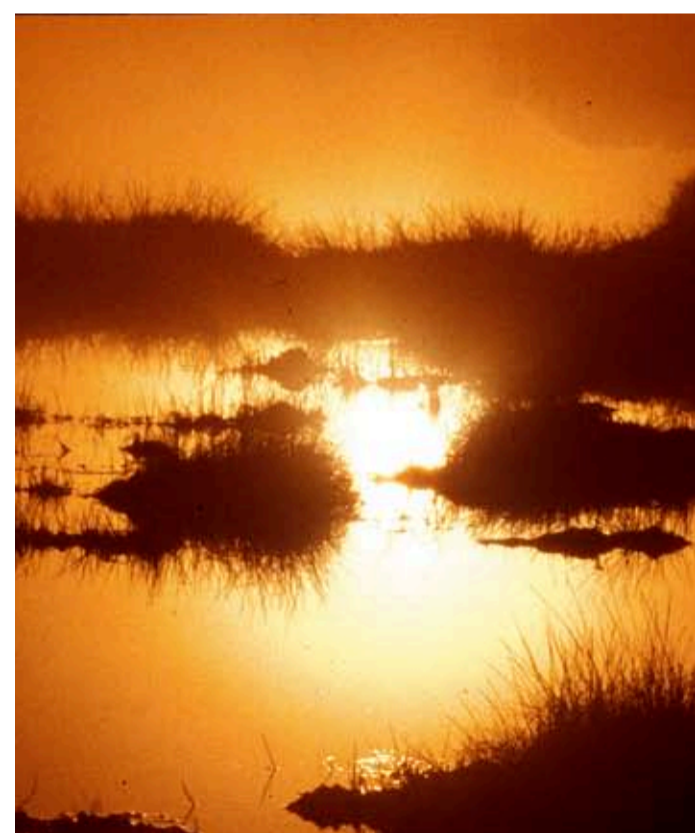

Transtrandsfjällen ”Sälenfjällen”

Ljungpipare

Gammelskogen i hela området är märkbart påverkad av bränder sedan århundraden. I vissa träd går det att finna spår efter åtta olika brandtillfällen. Inte så konstigt att en fåbod intill har döpts till Brändåsen.

Forsar och öar vid Hälla naturreservat

Natursköna Hälla naturreservat sträcker sig sju kilometer längs älven och innefattar närmare 40 öar av olika storlek. Det är ett ovanligt och märkligt landskap som geologerna kallar flätflod. Variationen i landskapet ger plats för mer än 300 olika växter. Bland de rara kan nämnas skogsklocka, fjällkäpa, smörboll, kung Karls spira och stormhatt. Ett försommarbesök bland de lummiga snären och de forna slättermarkerna bjuder på en stark kontrast till det karga Skarsås fjället. Fågelsången ljuder rikligt och melodiskt från rosenfink, grönsångare, svarthätta och trastar. Ibland hörs ett gnisslande klart kvitter från strömstaren, en klunsig krabat i frack som ofta sitter på en sten ute i forsen. Plötsligt slänger den sig i vattnet och springer på älvbotten för att hitta en nattsländlarv. Vissa är häckar den först i sydvästra Sverige, och flyttar sedan till Dalafjällen där den lägger en andra kull.

Foto: Rolf Lundqvist